

**Katarzyna
Krzan**

Przewodnik
po świecie
Aniołów

KATARZYNA KRZAN

**„POSŁAŃCY BOSKIEGO MILCZENIA”
PRZEWODNIK PO ŚWIECIE ANIOŁÓW**

Copyright by Katarzyna Krzan & e-bookowo 2008

Projekt okładki: Ewa Toczowska

ISBN 978-83-61184-01-0

www.e-bookowo.pl

kontakt: wydawnictwo@e-bookowo.pl

Wszelkie prawa zastrzeżone.
Kopiowanie, rozpowszechnianie części
lub całości bez zgody wydawcy zabronione

Wydanie I 2008

www.e-bookowo.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	4
Rozdział Pierwszy Anioły w Religiach Świata	7
RODOWÓD ANIOŁÓW	7
ANIOŁY STAREGO TESTAMENTU	9
ANIOŁY TALMUDU	14
ANIOŁY NOWEGO TESTAMENTU	16
ANIOŁY ISLAMU	20
ANGELOLOGIA	26
ANIOŁY ŚREDNIOWIECZA	30
ANIOŁY PSEUDO – DIONIZEGO	31
ANIOŁY ŚWIĘTEGO TOMASZA	35
ISTOTA ANIOŁÓW I ICH LICZBA	37
Rozdział Drugi Anioły w Sztuce	39
POCZĄTKI	39
ŚREDNIOWIECZE	44
ARCHANIOŁOWIE	48
RENESANS I BAROK	50
ANIOŁEK CZY AMOREK?	54
NIE SAME SKRZYDŁA...	56
Rozdział Trzeci Anioły w Literaturze	61
„NIEBIESKIEGO W NIM ZGADŁEM ANIOŁA”(ANIOŁY DANTEGO)	63
„WOJOWNIK SKRZYDLATY”ANIOŁY MILTONA	71
„DUSZE, KTÓRE WYBRAŁY NIEBO”(ANIOŁY SWEDENBORGGA)	78
„ANIOŁ, KTÓRY STAŁ SIĘ DIABŁEM”(ANIOŁY BLAKE’A)	88
„ANIOŁY STOJĄ NA RODZINNYCH POLACH”(ANIOŁY SŁOWACKIEGO)	97
Rozdział czwarty Bunt i Upadek	102
BUNT ANIOŁÓW	102
KULTURA POPULARNA	108
NAWET ANIOŁ MOŻE BYĆ CZŁOWIEKIEM	112
ANIOŁY SPADAJĄ Z NIEBA	117
Zakończenie	124
FILMY	133

Wstęp

W nieświadomości współczesnego człowieka, jak twierdzi Mircea Eliade, przetrwała bogata mitologia, niejednokrotnie przewyższająca swoją wartością duchową jego życie „świadome”.¹ Fakt, że człowiek w pewien sposób żyje obrazami, przechowując w swoim umyśle stare, mityczne symbole, potwierdzają odkrycia psychologii głębi, eksperymenty surrealistów z pismem automatycznym i najzwyklejsza wyobraźnia towarzysząca przeciętnemu mieszkańcowi naszej planety. Odwieczne symbole nigdy nie tracą psychicznej aktualności, choć mogą ulegać (i ulegają) powierzchownym zmianom, zakładać nowe maski. Treść jednak zawsze pozostaje ta sama: obrazy wyrażają tęsknotę za przekształconą w archetyp, zmitologizowaną przeszłością. Co istotne: symboli tych nie sposób opisać słowami, można ich doświadczyć jedynie na poziomie Obrazów.² Wszelkie próby racjonalnego wyjaśnienia ich znaczenia prowadzić mogą do tragicznych w skutkach uproszczeń, a nawet zniekształceń.

Powszechna fascynacja tym, co złe, ciemne, tajemnicze, należące do podświadomości doprowadziła do zepchnięcia na margines tego, co prawdziwie piękne i dobre. Współczesne teorie estetyczne nie chcą już definiować piękna. A my sami uciekamy od niego. Dobro podejrzewamy o ukryte złe zamiary. Z jego przeciwieństwem sprawa jest jasna: zło jest złem i nie ma tu żadnych wątpliwości. Freud, ujawniając ciemne pokłady ludzkiej świadomości, zmienił nasze poglądy na grzech, a jednocześnie obalił wiarę w to, że człowiek może być z natury swej dobry. Każde przekroczenie zakazów moralnych czy religijnych można odtąd usprawiedliwiać usterkami w psychice, czy też jakimiś trudnymi do udowodnienia urazami z wczesnego dzieciństwa.

Odkrywanie tego, co złe, szperanie w zakamarkach ludzkiego umysłu, ujawnianie naszej ciemnej strony. To właśnie porywa, intryguje. Daje bowiem usprawiedliwienie naszym słabościom. Życie współczesnego człowieka aż roi się od na poły zapomnianych mitów, upadłych hierofanii i zniekształconych symboli. Proces nieustannej desakraliza-

¹ M. Eliade: *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*, wyb.i wstęp M. Czerwiński, przeł. A. Tatarkiewicz, PIW, Warszawa 1974, s. 25

² M. Eliade: *Obrazy i symbole. Szkice o symbolizmie magiczno – religijnym*, przeł. M.i P. Rodakowie, Wydawnictwo KR, Warszawa 1998, s. 19

cji zniekształcił treść jego życia duchowego.³ Obrazy musiały spowszechnić, aby przetrwać. I przetrwały. W sztuce, literaturze, filmie. Stały się elementem tzw. masowej wyobraźni, która jedynie imituje wzorce – Obrazy, odtwarzając je, reaktualizując i powtarzając bez końca.⁴ Wciąż to samo, ale w różnych wariantach. Do takich odwiecznych Obrazów należy wizerunek Anioła jako pośrednika między człowiekiem i wyższą, duchową siłą, jaką jest Bóg. Duchowi posłańcy pojawiają się właściwie we wszystkich religiach. Przybierają różne formy, ale ich funkcja jest za każdym razem taka sama. Zgodnie bowiem z etymologią gr. *angelos* wskazuje nie na samą postać anioła, ale na jego funkcję jako pośrednika między sferą *sacrum* i *profanum*.

Wizerunek anioła zmieniał się w czasie i przestrzeni. Nie ma w tym wcale nic dziwnego – istoty te bowiem potrafią przybrać każdą postać. Jednakże w większości przypadków ich wygląd jest naszym dziełem, stworzonym zależnie od potrzeb epoki i panującej aktualnie mody. Zdegradowaliśmy te istoty do funkcji dekoracji na obrazach. Nasza potoczna wiedza o aniołach ogranicza się do dziecięcej wiary w Anioła Stróża. Poza tym kojarzymy je z amorkami, puttami, pulchnymi chłopczykami ze skrzydełkami, kolędnikami. Anioł to ozdoba, statysta ze skrzydłami i gwiazdą na czole. Jego przypadek pokazuje, jak niedaleka jest droga od mitycznego archetypu do potocznego stereotypu, który, zgodnie z definicją Lippmana jest tylko „obrazem w naszych głowach”.

Przegląd wizerunków anioła zacznę od prób zdefiniowania jego istoty w oparciu o teksty religijne i filozoficzne. Wezmę także pod uwagę wizje artystyczne pisarzy, poetów i malarzy. Na koniec spróbuję pokazać anioła ukształtowanego we współczesnej kulturze popularnej. Za każdym razem będzie to inna postać, różniąca się od pozostałych nie tylko wyglądem, ale i cechami charakteru. Jednakże ciągle będzie to ten sam anioł. Jego stopniowa antropomorfizacja doprowadziła do tego, że z początkowo bezpłciowej istoty stał się kuszącą blondynką z błękitnymi oczami. Ale takie są właśnie prawa naszej kultury powielanej przez środki masowego przekazu. To, co Boskie, nieuchwytnie, wręcz nieosiągalne, staje się dzięki ludzkim zabiegom adaptacyjnym, narzędziem w rękach reklamy. Nasza kultura, zamiast sublimować, prowadzi do wulgaryzacji i upraszczania wszystkiego, co wydaje się niebezpiecznie piękne i wartościowe. Anioły wy dostały się więc ze sfery *sacrum*, by zacząć przejawiać się także w sferze *profanum*.

³ *ibidem*, s. 20

⁴ *ibidem*, s. 23

Po drodze utracić jednak musiały wiele ze swych duchowych przywilejów. Dlatego anioły, które występują w filmach, serialach telewizyjnych nie są tożsame z aniołami biblijnymi, stanowią bowiem kolejny produkt kultury popularnej, dalekiej od teologicznych rozważań.

ROZDZIAŁ PIERWSZY

ANIOŁY W RELIGIACH ŚWIATA

RODOWÓD ANIOŁÓW

Anioły są istotami duchowymi, niematerialnymi, stworzonymi przez Boga. W tradycji żydowskiej, w chrześcijaństwie i islamie traktowane są jako pośrednicy między Bogiem a ludźmi. Nazwa „anioł” oznacza nie naturę, lecz funkcję aniołów jako wysłanników lub posłańców. Słowo to posiada długą tradycję: wywodzi się od wyrazu „angiras”, co w sanskrycie znaczy „duch Boży”, w języku staroperskim „angaros” oznacza posłańca, a w greckim „angelos” używany jest na określenie zwiastuna. Język arabski swoje słowo „malak” zapożyczył od hebrajskiego „malach”. W potocznym użyciu „anioł” oznacza istotę nadprzyrodzoną, pośredniczącą między Bogiem a człowiekiem. Grecki „daimon”, czyli demon jest bliższy temu znaczeniu niż „angelos”.¹

W hinduizmie istoty duchowe pośredniczące między bóstwem a człowiekiem to dewy i asury. Dewy są duchami dobrymi, jaśniejącymi. Asury natomiast są ciemne i złe. Jak łatwo się domyśleć, między nimi toczy się nieustanna walka. Boscy posłańcy to nie tylko anioły. Zaliczyć do nich można greckiego Hermesa, nota bene, zaopatrzonego w skrzydła, co prawda przy sandałach, ale jest to pewien wyznacznik misji pośrednika.

¹ G. Davidson: *Słownik aniołów, w tym aniołów upadłych*, przeł. J. Ruszkowski, Zysk i Ska, Poznań 1998, s. 20

Do tego samego grona należy również rzymski Merkury, arabski Aubai i babiloński Nabu.

Istoty antropomorficzne, zaopatrzone w skrzydła pojawiają się w wyobrażeniach ludów na całym świecie. Na terenie Asyrii, Babilonu i Egiptu pełniły funkcję kultową, dobrze widoczną w postaci sfinksa, będącego opiekunem świątyń i grobowców, a więc swego rodzaju pośrednikiem między dwoma światami.

Katechizm kościoła katolickiego stwierdza, że „istnienie istot duchowych, niecielesnych, które Pismo Święte nazywa zazwyczaj aniołami jest prawdą wiary.² Aniołowie pełnią funkcję sług i wysłanników Boga, jako istoty duchowe posiadają rozum i wolę, poza tym są stworzeniami osobowymi i nieśmiertelnymi, obecnymi od chwili stworzenia, a swoją doskonałością przewyższają wszystkie stworzenia widzialne.³ ich rolą jest wypełnianie Bożego zamysłu: zamykają bramy raju ziemskiego, ratują Hagar i jej dziecko, powstrzymują rękę Abrahama, pośredniczą w przekazywaniu Prawa, prowadzą lud Boży, zwiastują narodziny i powołania, towarzyszą prorokom.⁴ Aniołowie stanowią także najbliższe otoczenie Jezusa: strzegą Go w dzieciństwie, służą Mu na pustyni, umacniają w chwili śmierci. Aniołowie głoszą także Dobrą Nowinę i będą obecni podczas Paruzji.

Kościół nie zapomina o aniołach, które obecne są w obrzędach i liturgii. Święto archanioła Michała obchodzone 29 września zostało ustanowione przez papieża Gelazego I w 493 roku po ukazaniu się św. Michała na górze Gargano w pobliżu Neapolu, gdzie później wystawiono na jego cześć świątynię. W 1608 roku na prośbę cesarza Austrii papież Paweł V ogłosił 2 października świętem Aniołów Stróżów. Papież Benedykt XIV w 1742 polecił do powszechnego odmawiania modlitwę „Anioł Pański”. Prócz tego znane są liczne modlitwy do aniołów stróżów, litanie do archaniołów, najbardziej znaną jest jednak modlitwa „Aniele Boży, Strózu mój”, której uczą się dzieci. Anioły są proszone o wstawiennictwo podczas nabożeństw i obrzędów pogrzebowych. Aniołowie mają swoje miejsce także w żywotach świętych, objawieniach, wizjach i legendach chrześcijańskich.⁵

² *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Wydawnictwo Pallotinum, Poznań 1994, s. 86

³ *ibidem*, s. 86

⁴ *ibidem*, s. 87

⁵ O. S. Kaldon OP: *Anioł – Posłaniec nadziei*, Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, Kraków 1999, s. 60

ANIOŁY STAREGO TESTAMENTU

Ideę anioła Żydzi przejęli od Persów i Babilończyków w okresie niewoli. Dwaj znani z imienia archaniołowie występujący w Starym Testamencie zostali przejęci wprost z mitologii babilońskiej. Biblia wymienia po imieniu tylko trzech przedstawicieli tego rodzaju istot. Wszyscy trzej są zaliczani w wierzeniach do klasy archaniołów i należą do siódemki najpotężniejszych duchów, które stoją najbliżej Boga.¹

W *Księdze Tobiasza* towarzysz głównego bohatera wypędza złego demona Asmodeusza, lecz niemoc Sary: „I został posłany Rafał, aby uleczyć obydwójce: Tobiasza, aby mu zdjąć bielmo z oczu tak, aby oczyma swymi znowu oglądał światło Boże, i Sarę, córkę Raquela, aby ją dać Tobiaszowi, synowi Tobiasza za żonę i odpędzić od niej złego ducha Asmodeusza (...).” (Tb 3,17).² W końcu ujawnia swoją tożsamość słowami: „Jestem Rafał, jeden z siedmiu aniołów, którzy stoją w pogotowiu i wchodzą przed majestat Pański” (Tb 12,15). Imię to, po hebrajsku Rafael, oznacza „Pan uzdrawia” i duch ten jest uważany za uzdrowiciela z cierpień fizycznych i duchowych. Księgi pozabiblijne nazywają Rafała jednym z siedmiu najwyższych duchów niebieskich, czynią go także opiekunem podróżujących, typowym aniołem stróżem.³ Archanioł Rafał został z czasem ogłoszony patronem aptekarzy, gdyż z jego pomocą Tobiasz – syn zdjął bielmo z oczu Tobiasza – ojca.

Archanioł o imieniu Gabriel (hebr. „bohater Pana” albo: „Bóg jest moim męstwem”) jest z kolei posłańcem, heroldem. Zapowiada narodziny Jana Chrzciciela i zwiastuje Maryi narodzenie Jezusa. Gabriel archanioł jest nazywany Aniołem Stróżem Świętej Rodziny. On także podyktuje później Mahometowi *Świętą Księgę Koranu*. Uważa się go za posłańca przynoszącego ludziom szczególnie ważne posłania od Boga. Po raz pierwszy po-

¹ G. Davidson: *Słownik aniołów, w tym aniołów upadłych*, przeł. J. Ruszkowski, Zysk i Ska, Poznań 1998, s. 20

² *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Biblia Tysiąclecia*, przekł. z jęz. oryg., wyd. III poprawione, Wydawnictwo Pallotinum, Poznań, Warszawa 1990 (dalej oznaczane skrótem ST)

³ H. Fros SI, F. Sowa: *Twoje imię. Przewodnik onomastyczny – hagiograficzny*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1975, s. 462

jawia się pod tym imieniem, a także „o wyglądzie mężczyzny” w *Księdze Daniela*.⁴ Gabriel jest tym, który wyjaśnia Danielowi sens prorocत्व, a także podaje datę narodzin Mesjasza. Tak oto Daniel relacjonuje spotkanie z archaniołem: „podniosłem oczy i patrzałem: Oto [stał] pewien człowiek ubrany w lniane szaty, a jego biodra były przepasane czystym złotem, ciało zaś jego było podobne do tarszyszu, jego oblicze do blasku błyskawicy, oczy jego były jak pochodnie ogniste, jego ramiona i nogi jak błysk polerowanej miedzi, a jego głos jak głos tłumu.” (Dn 10,12–13). Anioły na ogół przedstawiane są w białych, lśniących szatach, także w Nowym Testamencie: Mt 28,3; Dz 1,10; Ap 15,6. Archanioł Gabriel jest swoistym łącznikiem pomiędzy trzema wielkimi religiami. Papież Pius XII mianował archanioła Gabriela patronem środków masowego przekazu.⁵

Największym powodzeniem cieszy się wśród ludzi archanioł Michał (hebr. „Któż jest jak Bóg”). Uważany był za opiekuna narodu wybranego, natomiast chrześcijanie czczą go jako czuwającego nad Kościołem powszechnym. Jako księżę archaniołów i najwyższy dowódca wojska niebieskiego pokona kiedyś ostatecznie moce zła. Michał przewodzi zastępowi anielskiemu serafinów („płomiennych”) - duchów ognia. W czasach ostatecznych „wystąpi Michał, wielki księżę, który jest opiekunem dzieci twojego narodu.” (Dn 12,1) Słowa te, skierowane do proroka Daniela, potwierdzają rolę Michała jako anioła stróża narodu wybranego. Jego znaczenie jeszcze bardziej podkreślają starotestamentowe pisma niekanoniczne, takie jak *Księga Henocha*, *Apokalipsa Barucha*, *Apokalipsa Mojżesza*. Michał jest w tych tekstach archaniołem, jednym z czterech najpotężniejszych duchów, obdarzonych przez Boga szczególnym zaufaniem i kluczami do nieba. On to składa ofiarę na ołtarzu Świętego Świętych. Jest zarazem aniołem sprawiedliwości i sądu, ale także łaski i zlitowania. Wstawia się za ludźmi u Boga, jest aniołem ludu chrześcijańskiego, stoi u wezgłowania umierających, a potem towarzyszy duszom w drodze do nieba.⁶ Archanioł Michał jest obecnie uznawany za patrona policjantów.

Teksty niekanoniczne zawierają więcej informacji dotyczących aniołów niż samo *Pismo Święte*. Tak jest w przypadku tzw. *Małej Genezis*, tekstu parafrazującego *Księgę Rodzaju*. Podaje ona, kiedy i jak Bóg stworzył anioły: „Pierwszego dnia stworzył On niebiosy w górze, a także ziemię, wody i wszelkie duchy służące przed Jego Obliczem: aniołów Oblicza i aniołów Uświęcenia, jak również aniołów wiatru, który tchnie, aniołów –

⁴ ibidem, s. 243

⁵ por. K. Wyka: *Thanatos i Polska, czyli o Jacku Malczewskim*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1971, s.103

⁶ ibidem, s. 416

duchy chmur, ciemności, śniegu, gradu i mrozu, aniołów głosu, grzmotów i błyskawic, aniołów – duchy zimna i upału, zimy, wiosny, lata i jesieni i wszystkie duchy stworzenia w niebie i na ziemi.” Dowiadujemy się także, że aniołowie Oblicza i Uświęcenia zostali stworzeni już obrzezani.⁷

Wyobrażenia o aniołach pojawiają się już w najstarszych warstwach *Starego Testamentu*. Trudno jednak uważać je za ustalone pojęcia teologiczne. Z nielicznych, najstarszych tekstów wynika, że anioły mają udział w realizacji planów Bożych wobec człowieka, spełniają misje dla niego pomyślne lub niepomyślne, jak „anioł zagłady” (Niszczyciel), będący wyrazicielem gniewu Bożego.

Stary Testament w konkretnych fragmentach poświęconych aniołom nawiązuje wyraźnie do tradycji religii mezopotamskich. Dostosowuje je jedynie do monoteizmu. Tradycje te przedstawiają Jahwe jako potężnego władcę, który posiada dwór niebieski, obejmujący różne kategorie sług – aniołów, a nawet całe ich zastępy lub armie. Interesujące jest, że wśród anielskich zastępów występuje Szatan jako jeden z najpotężniejszych duchów. Imiona własne aniołów wymienia dopiero Księga Daniela i księgi późniejsze.

Bliżej określone funkcje *Stary Testament* przypisuje cherubinom, podtrzymującym Tron Boży, unoszącym rydwan Jahwe lub stojącym na straży posiadłości Bożej. A także serafinom („płonącym”), głoszącym chwałę Jahwe i oczyszczającym stworzenia zbliżające się do Boga.

Księga Rodzaju ukazuje anioły jako mężczyzn, natomiast cherubiny i serafiny mają wygląd uskrzydłonych stworzeń o twarzach ludzkich lub zwierzęcych. W *Księdze Izajasza* (Iz 6, 2-3) czytamy: „Serafiny stały ponad Nim; każdy z nich miał po sześć skrzydeł; dwoma zakrywał swą twarz, dwoma okrywał swoje nogi, a dwoma latał. I wołał jeden do drugiego:<< Święty, Święty, Święty jest Pan Zastępów. Cała ziemia pełna jest Jego chwały>>.”

Wyobrażenia Cherubów zdobiły przybytek i Arkę Przymierza. W *Starym Testamencie* odnaleźć można dokładne opisy i sposób wykonania ich wizerunków (Wj 25,20): „Cheruby będą miały rozpostarte skrzydła ku górze i zakrywać będą swymi skrzydłami przebłagalnię, twarze zaś będą miały zwrócone jeden ku drugiemu. I ku przebłagalni będą zwrócone twarze cherubów.” Także świątynia wybudowana przez Salomona przyozdobiona była wizerunkami cherubów (1 Krl 6, 27): „Gdy umieścił te cheruby w głębi wnętrza świątyni, to rozpościerały swe skrzydła tak, że skrzydło

⁷ A. Świderkówna: *Rozmów o Biblii ciąg dalszy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 216

jednego dotykało jednej ściany, a skrzydło drugiego cheruba dotykało drugiej ściany. Skrzydła zaś ich skierowane do środka świątyni dotykały się wzajemnie.” Cherubiny wykonane były ze złota. Wizja Ezechiela daje kolejny opis wyglądu cherubów: „Pośrodku było coś, co było podobne do czterech istot żyjących. Oto ich wygląd: miały one postać człowieka. Każda z nich miała po cztery twarze i po cztery skrzydła. Nogi ich były proste, stopy ich zaś były podobne do stóp cielca; lśniły jak brąz czysto gładzony. Miały one pod skrzydłami ręce ludzkie po swych czterech bokach. (...) Oblicza ich miały taki wygląd: każda z czterech istot miała z prawej strony oblicze człowieka i oblicze lwa, z lewej zaś strony każda z czterech miała oblicze wołu i oblicze orła (...)” (Ez. 1, 5-10) Cheruby przypominają posągi karibu strzegące Babilonu, a także kojarzyć się mogą z symboliką Czterech Ewangelistów z *Nowego Testamentu*. Były niezwykle podobne do uskrzydlnych sfinksów, lwów o ludzkich głowach. Akadyjskie słowo *karibu* lub *kurubu* ma związek z duchem opiekuńczym lub strażnikiem. Postacie te były znane w Mezopotamii już w III tysiącleciu p.n.e.⁸

W wizji Ezechiela pojawiają się anioły o twarzach czterech zwierząt: orła, byka, lwa oraz o jednej twarzy ludzkiej. Podobne istoty śpiewać będą hymny w Apokalipsie wg św. Jana. Natomiast wszystkie te cztery figury łączyć się mogą w postaci sfinksa, który ma ludzką głowę, ciało byka, pazury i ogon lwa oraz skrzydła orła.⁹ W dodatku pełni podobną do karibu funkcję strażnika. Starotestamentowe anioły mają więc bogatą tradycję, nie pojawiły się znikąd. Od wieków strzegły świątyń, bogów, miejsc świętych, będąc zarazem opiekunami wiernych.

⁸ R. Grierson, S. Munro-Hay: *Arka Przymierza*, przeł. A. Kowalska, K. Omar Kuraszkiewicz, Wydawnictwo Amber, Warszawa 2000, s. 81

⁹ por. J. L. Borges przy współpr. M. Guerrero: *Księga istot zmyślonych*, przeł. Z. Chądzyńska, Prószyński i S-ka, Warszawa 2000, s. 73 - 75

ANIOŁY TALMUDU

Talmud jest księgą zawierającą komentarze, dopowiedzenia, nauki rozwijające przekaz starotestamentowy. Jest to najważniejsze, obok *Miszny*, dzieło literatury rabinicznej. *Talmud* zresztą przytacza jej traktaty, opatrując je tzw. *Gemara*, czyli dodatkiem. *Talmud* istnieje w dwóch odmianach jako *Talmud Jerozolimski* z końca IV wieku i *Talmud Babiloński* z V, ukończony w VIII wieku. *Talmud*, oprócz *hagady*, czyli legend, przypowieści i alegorii, zawiera przede wszystkim *halachę*. Są to ustalenia doktrynalno – prawne dotyczące niemal wszystkich dziedzin życia religijnego i świeckiego w gminie żydowskiej.

Twórcy *Talmudu*, komentując Pismo, nie mogli pominąć kwestii istnienia aniołów i pełnionych przez nich funkcji. Według nich, aniołowie nie pomagali w stworzeniu świata. Sami bowiem zostali stworzeni dopiero „szóstego dnia stworzenia, przed wieczorem, nie zaś na początku stworzenia.”¹ Ustalenie to burzy przyjętą w tradycji wiarę, że „Michael pomagał przy wyteżaniu sklepienia niebieskiego na prawo, a Rafael na lewo.”² W *Talmudzie* przyznaje się zresztą, że przed niewolą babilońską nie znano żadnych imion aniołów: „Imiona aniołów jak i nazwiska miesięcy sprowadzone zostały do Palestyny przez Izraelitów powracających z niewoli babilońskiej.”³ Cała hierarchia tych istot rozwinęła się dopiero pod wpływem doktryn perskich. Podobnie jak przejęto, oczywiście potępiane jako pogańskie, praktykowanie czarów, wróżbiarstwa, astrologii, egzorcyzmów, leczenia sympatycznego.

Od pogan zapożyczono siedmiu aniołów – książąt wraz ze służącymi im zastępami aniołów niższego stopnia. Imiona hebrajskie i funkcje odpowiadają ściśle pierwowzorom perskim, które z kolei były alegorycznymi określeniami różnych przymiotów bóstwa. Perscy *Yazatas*, oprócz wykonywania rozmaitych posłannictw, chwałą Boga i są stróżami ludzi.⁴

¹ *Talmud*, przełożył i objaśnieniami uzupełnił Izaak Kramstüćk, Warszawa 1869. Przedruk techniką fotooffsetową, WAiF Reprint Warszawa 1990, s. 68

² *ibidem*, s. 68

³ *ibidem*, s. 69

⁴ *ibidem*, s. 70

Funkcje aniołów ze *Starego Testamentu* zostały opisane w *Talmudzie* i przetrwały w wierzeniach ludu żydowskiego. Specjalne zadania bożych wysłanników dotyczą okresu ciąży u kobiety i problemu ustalenia płci dziecka. Na czterdzieści dni przed ukształtowaniem się płodu archanioł Gabriel staje przed tronem Boga, który ustala płeć płodu oraz jego przyszłą żonę, czy też męża, po czym Gabriel odnosi nasienie do matki.⁵

Dla Boskiej chwały anioły jednoczą się w miliony. Natomiast każdemu człowiekowi przypisanych jest dwóch aniołów stróżów. Jeden dobry, drugi zły. Każdy dobry czyn dokonany przez człowieka przysparza mu dodatkowo jednego anioła – obrońcę przed Bogiem. I analogicznie: każdy zły czyn grozi postawieniem przy człowieku anioła – oskarżyciela. Kiedy umiera sprawiedliwy: „trzy zastępy aniołów wychodzą na jego spotkanie. Jeden mówi: »Niechaj przybędzie w pokoju«, drugi dodaje: »Niechaj spoczywa na swoim łożu«, a trzeci recytuje cały wiersz: »Niechaj przybędzie w pokoju, niechaj spoczywa na swoim łożu, ten co postępował w prawości.« Kiedy zaś człowiek nieczny opuszcza świat, wtedy trzy armie złych aniołów występują przeciwko niemu, przyjmując go słowami: »nie masz pokoju, mówi Pan, dla niezbożnych.«” (Iz 48, 22)⁶

Każdemu Żydowi w ciągu życia może towarzyszyć aż jedenaście tysięcy aniołów. Ponadto "każde źdźbło trawy ma swego anioła, który mówi mu: rośnij". Embrion już w łonie matki uczy się Tory od swojego anioła.

Każdy naród wierzy, iż ma swojego anioła stróża, swoje horoskopy, swoje planety i gwiazdy. Tylko Izrael nie posiada tego wszystkiego, gdyż jego rolą jest spoglądanie jedynie w oblicze Boga. Nie ma pośredników między Nim a Jego dziećmi. W przypadku nieszczęścia człowiek nie powinien zwracać się do któregoś z aniołów, czy nawet archaniołów, ale wprost do Boga. Taki zapis w *Talmudzie* świadczy tylko o jednym: kult aniołów istniał, mimo że był potępiany. Podobnie jak potępiane były praktyki magiczne i wróżbiarstwo. Trudno, jak widać, odebrać człowiekowi pragnienie kontaktu z czymś tajemniczym, nadprzyrodzonym. Nawet, gdy grozi to herezją.

⁵ por. K. Wyka: *Thanatos i Polska, czyli o Jacku Malczewskim*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1971, s.89

⁶ *Talmud*, op.cit., s. 70

ANIOŁY NOWEGO TESTAMENTU

Anioły w *Nowym Testamencie* pośredniczą w przekazywaniu Prawa Mojżeszowego, służą Chrystusowi i Jego uczniom oraz opiekują się małymi dziećmi. Każdy człowiek z kolei ma własnego anioła stróża.¹ Anioły są w *Nowym Testamencie* zdecydowanie bliższe ludziom. Choć są duchami, ukazują się nie tylko w snach i wizjach, lecz również na jawie, przyjmując zazwyczaj postać pięknych młodzieńców w niezwykle białych szatach. Po zmartwychwstaniu wszyscy ludzie będą podobni do aniołów, choć nie będą z nimi tożsami. „Gdy bowiem powstaną z martwych, nie będą się ani żenić, ani za mąż wychodzić, ale będą jak aniołowie w niebie.” (Mk 12, 25)² W pismach św. Pawła wymieniane są różne klasy aniołów: moce, władze, zwierzchności, panowania. Aczkolwiek sam autor nie popierał kultu aniołów.³

Zgodnie z tradycją, każdemu z ludzi w chwili narodzin Bóg przydziela jednego lub więcej aniołów stróżów. O tym, że każde dziecko ma swojego opiekuńczego ducha, dowiadujemy się z *Ewangelii wg św. Mateusza* (Mt 18,10), kiedy to Jezus przestrzega swoich uczniów: „Strzeżcie się, żebyście nie gardzili żadnym z tych małych; albowiem powiadam wam: Aniołowie ich w niebie wpatrują się zawsze w oblicze Ojca mojego, który jest w niebie”.

Anioły biorą czynny udział w życiu chrześcijan: jeden z aniołów uwalnia św. Piotra z więzienia (Dz 12,7-10). Opiekuje się także Kościołem i jest strażnikiem porządku w czasie obrzędów liturgicznych. Anioł Pański spełnia rolę posłańca, pojawia się już w *Księdze Rodzaju*. W *Nowym Testamencie* oznajmia on Józefowi o narodzeniu Jezusa i nakazuje ucieczkę do Egiptu.

Najbardziej wyraziste wyobrażenia aniołów pojawiają się w *Apokalipsie Św. Jana*. Księga ta powstała pod koniec I wieku. Miała pokrzepiać chrześcijan podczas prześladowań, obiecywała wyzwolenie z cierpień, dodawała nadziei. Zawiera sugestywną wizję końca świata, wielkiej zagłady i walki archanioła Michała z szatanem. Kończy się obra-

¹ *Słownik kultury chrześcijańskiej*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1997, s. 11-13

² *Pismo Święte Nowego Testamentu*, przeł.z greckiego, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1990 (dalej oznaczane skrótem NT)

³ *Encyklopedia katolicka*, tom I, pod.red. F. Grylewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1973, s. 608

zem Nowego Jeruzalem, miejsca, w którym żyć wiecznie będą wybrani. Aniołowie i archaniołowie spełniają tu rolę wykonawców woli Bożej.

Piśmiennictwo apokaliptyczne było bardzo popularne w judaizmie i dwa wieki po Chrystusie. Jako rodzaj literacki przybierało zwykle postać relacji z Boskich objawień, przypisywanych na ogół dawnej, znanej postaci, np. Adamowi, Henochowi, Ezdraszowi, aby wesprzeć wiarygodność przekazu. Teksty te były także dyktowane przez anioła, przekazywane w wizji lub we śnie z poleceniem spisania objawionych tajemnic. Skomplikowany język symboli służył ukryciu Boskich tajemnic przed niewtajemniczonymi. Najczęściej posługiwano się symboliką liczb, dobrze znaną współczesnym autorowi, choć mniej zrozumiałą dla innych.⁴ Apokalipsa zawiera wiele znaczących symboli. Wśród nich dużą rolę przypisuje się cyfrze siedem: siedem jest Kościołów, do których kierowane są listy. Siedem jest Duchów Boga. Natomiast „przed tronem niby szklane morze podobne do kryształu, a w środku tronu i dookoła tronu cztery zwierzęta pełne oczu z przodu i z tyłu: Zwierzę pierwsze podobne do lwa, Zwierzę drugie podobne do wołu, Zwierzę trzecie mające twarz jakby ludzką i Zwierzę czwarte podobne do orła w locie. Cztery Zwierzęta – a każde z nich ma po sześć skrzydeł – dokoła i wewnątrz są pełne oczu, i spoczynku nie mają, mówiąc dniem i nocą: »Święty, Święty, Święty, Pan Bóg wszechmogący, który był i który jest i który przychodzi.«”(Ap 4,6-8). Są to aniołowie rządzący światem materii. Wyglądem przypominają starotestamentowe Cherubiny lub Serafimy. Postacie te były także utożsamiane z symbolami Czterech Ewangelistów w sztuce chrześcijańskiej. Świętego Mateusza przedstawiano jako człowieka bądź anioła, świętego Jana w postaci orła, wół symbolizował świętego Łukasza, natomiast lew – świętego Marka.

Podobnie, czterej aniołowie zasiadają na czterech krańcach ziemi. Warto tu dodać, że Hebrajczycy wyobrażali sobie ziemię jako płaską, czworokątną tarczę. Zadaniem aniołów było powstrzymywanie „czterech wiatrów ziemi”, które uważano za przynoszące nieszczęście. (Ap 7,1)

Siedem jest pieczęci zabezpieczających Księgę. I siedmiu aniołów, którym dano siedem trąb. Każde trąbienie spowoduje nadejście kolejnego kataklizmu. Trąbienie piątego anioła (Ap 9,1) spowoduje pojawienie się Gwiazdy, „która z nieba spadła na ziemię, i dano jej klucz do studni czeluści.” Gwiazda jest tutaj określeniem anioła karzącego, który wypuścić ma ze studni czeluści szarańczę o mocy skorpionów. Owady te „mają nad

⁴ J. Kracik: *Trwogi i nadzieje końca wieków*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1999, s. 15

sobą króla – anioła Czełości; imię jego po hebrajsku: ABADDON, a w greckim języku ma imię APOLYON.” (Ap 9,11) Abaddon znaczy dosłownie „zatrącenie”. W *Starym Testamencie* stanowi synonim lub uosobienie Szeolu. Apollyon to Niszczyciel. Wulgata dodaje jeszcze określenie Exterminans.

Po wybrzmieniu siódmej trąby, pojawia się brzemienna Niewiasta i Smok, symbolizujący szatana, który pragnie pożreć jej dziecko. „I nastąpiła walka na niebie: Michał i jego aniołowie mieli walczyć ze Smokiem. I wystąpił do walki Smok i jego aniołowie, ale nie przemógł, i już się miejsce dla nich w niebie nie znalazło. I został strącony wielki Smok, Wąż starodawny, a z nim straceni zostali jego aniołowie.” (Ap 12, 7-9). Smok, strącony na ziemię, zaczyna mścić się na jej mieszkańcach. Przekazuje władzę Bestii, na której usługach jest Bestia druga, czyli Fałszywy Prorok. Postacie te symbolizują fałszywe kultury religijne. Ratunek dla ludzkości tkwi w siedmiu czasach trzymanyh przez siedmiu aniołów. W każdej z nich znajduje się plaga „gniewu Boga na ziemię.” (Ap 16,1) Oczyszczą one ziemię z wszelkiego zła: „I pochwycono Bestię, a z nią Fałszywego Proroka (...)” (Ap 19,20). „Potem ujrzałem anioła, zstępującego z nieba, który miał klucz od Czełości i wielki łańcuch w ręce. I pochwycił Smoka, Węża starodawnego, którym jest diabeł i Szatan, i związał go na tysiąc lat. (...) A potem ma być na krótki czas uwolniony.” (Ap 20, 1-3) I stracony na zawsze do „jeziora ognia i siarki, tam gdzie są Bestia i Fałszywy Prorok. I będą cierpieć we dnie i w nocy na wieki wieków.” (Ap 20,10)

Anioły, choć znacząca jest ich rola w Apokalipsie – ostatecznie pokonują siły zła – nie mogą być otaczane kultem. Święty Jan pada na kolana, by oddać pokłon Aniołowi, który dał mu możliwość oglądania wizji Apokalipsy. Anioł zwraca mu jednak uwagę: „Bacz, byś tego nie czynił, bo jestem współsługą twoim i braci twoich, proroków, i tych, którzy strzegą słów tej księgi. Bogu samemu oddaj pokłon!” (Ap 22,9) Po raz kolejny przypomina się, że choć anioły stoją bliżej Boga, jednak tylko Jego można otaczać kultem.

